

Biel
Czerwień
Braterstwo

Biel
Czerwień
Braterstwo

Tekst
Paweł Grzesik

Ilustracje
Ola Makowska

Opracowanie redakcyjne
Anna Krakowiak

Publikacja wydana w ramach programu „Polska Książka na Wschodzie”
realizowanego przez Fundację „Pomoc Polakom na Wschodzie”

Druk sfinansowano ze środków Fundacji ORLEN

© Copyright by Muzeum Narodowe w Kielcach, Kielce 2020

© Copyright by Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”, Warszawa 2020

ISBN (MNKi) 978-83-62068-67-8

ISBN (PPnW) 978-83-952591-1-1

Wydanie II poprawione

(na podstawie wydania dofinansowanego ze środków Programu Wieloletniego NIEPODLEGŁA
na lata 2017–2021 w ramach Programu Dotacyjnego „Niepodległa”)

niepodległa

POLSKA
STULECIE ODZYSKANIA
NIEPODLEGŁOŚCI

*Drogi Czytelniku,
z okazji obchodów 100. rocznicy od-
zyskania przez Polskę niepodległości
w Muzeum Narodowym w Kielcach
powstała wystawa „Biel, Czerwień,
Braterstwo”, opowiadająca o historii
kształtowania się symbolu naszego
państwa, jakimi są barwy biało-czer-
wone. Przeplatając się z innymi
kolorami, przez wieki charakteryzo-
wały Polaków. Stały się symbolem
wolności i solidarności. Mamy na-
dzieję, że ta ilustrowana historia,
którą trzymasz w rękach, przybliży
Ci barwne dzieje ojczyście.*

W czasach tak odległych, gdy jeszcze nie spisywano wydarzeń historycznych, najważniejszą barwą była czerwień. Nasi dalecy przodkowie zdobili nią ciało i przedmioty codziennego użytku. Barwa ta miała też charakter kultowy, ponieważ symbolizowała

KREW. ŻYCIE. OGIEŃ.

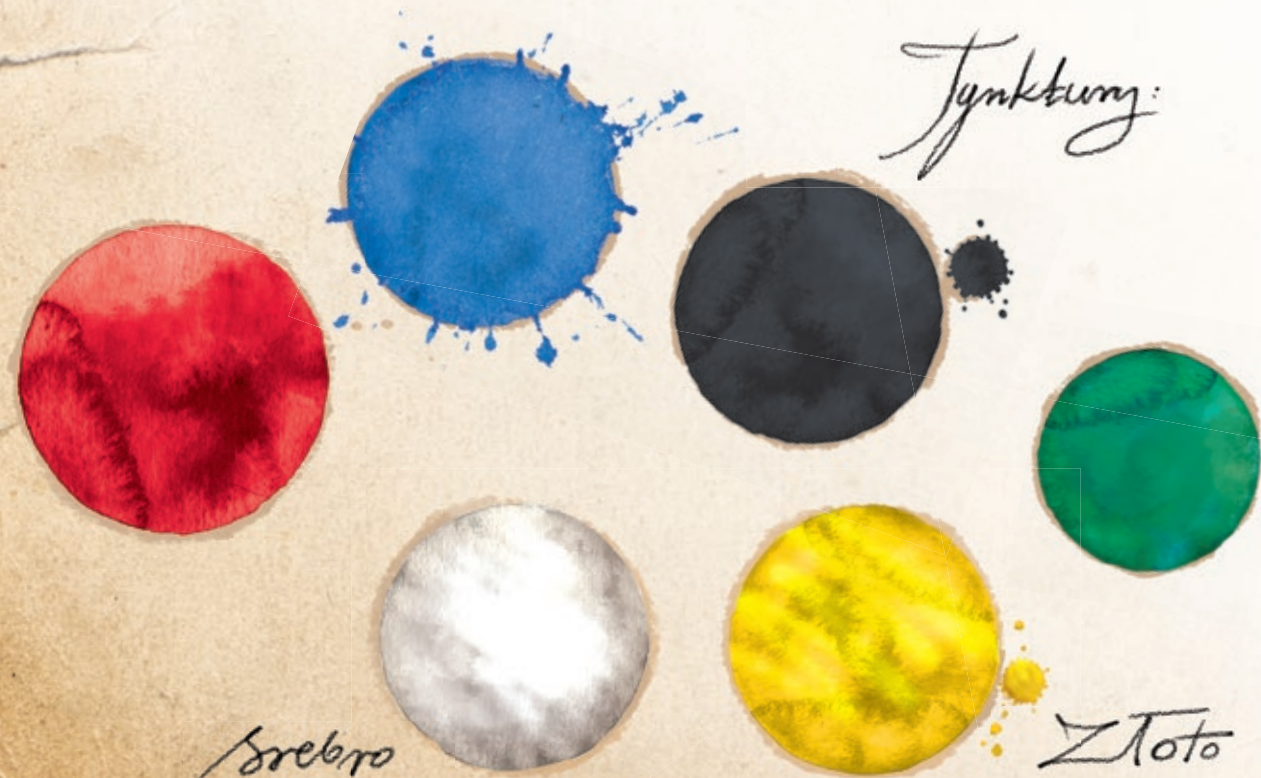
Wierzono, że chroni przed złymi mocami.

Na naszych ziemiach wytwarzano ją ze sproszkowanej rudy żelaza zwanej **ochrą**. Ludzie, którzy rozcierali ją na żarnach, mieli dłonie całe czerwone.

Początkowo jako chorągwi używano znaków bojowych i rozpoznawczych. Słowianie nazywali je stanicami. Słowo to pochodzi od „stanu”, jak dawniej określano namiot lub siedzibę. W czasie pokoju umieszczano te znaki w świątyniach niczym skarby, a w okresie wojny do ich ochrony wyznaczano najlepszych wojowników. Trudno dokładnie opisać stanice, ponieważ się nie zachowały. Wiemy jednak, że we wczesnym średniowieczu znakami bojowymi były barwione tkaniny, które mocowano na pionowym drzewcu i zdobiono różnymi wyobrażeniami.

Barwy państwa kształtowały się dzięki herbom i zwyczajowi umieszczania ich na chorągwiach. Początkowo herby służyły do odróżniania rycerzy, zakrytych hełmami podczas walki. Przypisywane były także do pojedynczych oddziałów. Budowę herbu i jego barwy określały szczegółowe zasady, których należało ściśle przestrzegać. Herb komponowano z tarczy i umieszczonego na niej godła, którym mógł być na przykład wizerunek lwa, orła czy rycerza. Stosowane były kolory łatwo wpadające w oko, czyli czerwony, niebieski, czarny i zielony, a także żółty i biały, za pomocą których przedstawiano metale: złoto i srebro.

Złoto

miało najwyższą rangę, bowiem symbolizowało światło i szlachetność.

Srebro wskazywało na czystość i wodę.

Kolor **niebieski** wyrażał powietrze, piękno i pochwałę.

Czerń mówiła o ziemi, żałobie i bogactwie.

Zieleń to honor, dworskość i miłość.

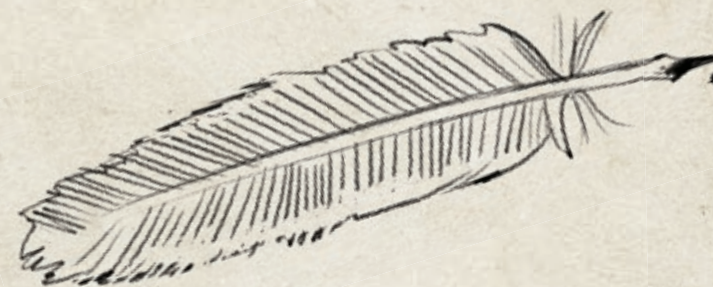
Najważniejsza była barwa **czzerwona**,
jako symbol odwagi i waleczności.

Barwnik czerwony uzyskiwano z wysuszonych owadów, czerwców polskich. Stąd nazwa koloru. Polacy upodobali sobie łączenie srebra z czerwienią. Płachtę chorągwi barwiono na kolor tarczy herbowej i na niej umieszczano godło. Z czasem pojawiły się chorągwie bez wizerunku godła, które tylko kolorami nawiązywały do herbu. Czerwone znaki były szczególnie dobrze widoczne na polu walki.

W XIII wieku godłem kilku książąt z dynastii Piastów był orzeł. W czasach panowania króla Przemysła II stał się on symbolem państwa. Potwierdziła to koronacja Władysława Łokietka w 1320 roku. Orzeł Biały w koronie na tarczy czerwonej został uznany herbem Królestwa Polskiego. Chorągiew króla z wizerunkiem białego orła na czerwonym płacie była obdarzana najwyższą czcią. Kronikarz Jan Długosz opisał wzruszający moment przed bitwą pod Grunwaldem w 1410 roku.

W tamtych czasach kolor czerwony był wykorzystywany również do barwienia wosku, którym pieczętowano dokumenty. Tylko królowie, znamienite rody i miasta mogły z niego korzystać. Barwą królewską była ciemna czerwień z odcieniem fioletowym, czyli **purpura**.

Wówczas król Władysław Jagiełło rozwinął chorągiew wielką, na której wyszyty był misternie orzeł biały z rozciągniętymi skrzydłami, dziobem rozwartym i z koroną na głowie, jako herb i godło całego Królestwa Polskiego.

W XVI wieku Królestwo Polskie zawarło unię z Wielkim Księstwem Litewskim i powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów. W herbie wspólnego państwa, obok Orła, widniała Pogoń. To herb Litwy, który przedstawia białą postać rycerza na koniu na czerwonej tarczy. Po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów panowała dynastia Wazów. Chorągiew króla Zygmunta III Wazy prezentowała herb na tle trzech poziomych pasów: czerwonego, białego i czerwonego. Chorągiew Władysława IV, kolejnego władcy z tej dynastii, była podobna. Ukazywała tarczę z herbami, a jej płachta składała się z czterech pasów – dwóch czerwonych i dwóch białych. Taki układ barw na chorągwiach królewskich był nowością i nie przyjął się na dłużej.

Od drugiej połowy XVII wieku Polacy zaczęli barwić chorągwie na kolor karmazynowy, czyli czerwienią w ciemniejszym odcieniu z domieszką błękitu. Słowo to pochodzi od arabskiej nazwy owada, z którego uzyskiwany był barwnik – „kirmis”. Materiał w tym kolorze był bardzo pożądanym, ale ze względu na swoją wysoką cenę nie każdy szlachcic mógł sobie na niego pozwolić. Był symbolem dostojności i stał się cechą rozpoznawczą magnaterii, czyli członków bogatych i wpływowych rodów szlacheckich. Z tego powodu nazywano ich „**karmazynami**”. Popularność szat w tym kolorze potwierdzają portrety, licznie zgromadzone w kolekcjach muzealnych.

XVIII wiek był czasem panowania saskiej dynastii Wettinów oraz ostatniego polskiego króla, Stanisława Augusta Poniatowskiego. Barwą królewską stała się wówczas biel. Żołnierze nosili kokardy w tym kolorze. Zwyczaj ten zaczerpnięto z Francji, gdzie kokardy początkowo wykonywano z piór kogucich. Stąd wywodzi się słowo „kokarda” – od francuskiego „le coq”, czyli kogut.

W roku 1772 miał miejsce pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej, dokonany przez Rosję, Prusy i Austrię. W celu ratowania państwa Sejm Wielki obradował cztery lata, od 1788 do 1792 roku. Uchwalił on szereg reform, a 3 maja 1791 roku pierwszą polską konstytucję. W tym czasie zatwierdził też jednolity mundur w polskim wojsku. Żołnierze piechoty i jazdy mieli granatowe kurtki, co było nawiązaniem do wcześniejszych barw Kawalerii Narodowej. Kawalerzyści dodatkowo wyróżniali się karmazynowymi wyłogami, to znaczy kłapami, wykładanymi na przodzie munduru. Również porczyki były granatowo-karmazynowe. Po raz pierwszy barwy biało-czerwone zostały powszechnie użyte przez mieszkańców Warszawy podczas obchodów pierwszej rocznicy uchwalenia Konstytucji. Najważniejsze miasto Polski prezentowało się wówczas niezwykle odświętnie. Damy udekorowały swoje białe suknie karmazynowymi wstęgami, a panowie przepasali się biało-czerwonymi szarfami.

Próby reformowania Rzeczypospolitej zakończyły się niepowodzeniem. Rosja i Prusy dokonały drugiego rozbioru w 1793 roku. W następnym roku, pod wodzą Tadeusza Kościuszki, wybuchło powstanie przeciw zaborcom. Powstańcy przypinali tradycyjne kokardy białe lub trójkolorowe, niebiesko-biało-czerwone. W tym drugim przypadku nawiązywali do rewolucji, która miała miejsce we Francji. Barwy te przypominały o wolności i równości społecznej. Były to idee republikańskie, ważne dla przywódcy powstania. Kościuszko nadawał chłopom, najniższej warstwie społecznej, prawa oraz nazywał ich obywatelami. Na znak solidarności z chłopami nosił sukmanę, czyli ich tradycyjne ubranie. Symbolem powstania stała się karmazynowa chorągiew, na której, obok snopa żyta oraz skrzyżowanej kosi i piki, umieszczono wymowny napis

ŻYWIĄ Y BRONIĄ.

W oddziałach polskich były także widoczne proporce biało-zielone oraz zielone z białym orłem i hasłem powstania

**WOLNOŚĆ,
CAŁOŚĆ,
NIEPODLEGŁOŚĆ.**

Pieśń Legionów Polskich we Włoszech

jeszcze Polska nie zginęła,
kiedy my żyjemy.
w nam obca moc nie może,
nie może nas zwyciężyć.

mała nasza Długość
do Polski wroci w końcu
z tamą prawdą
którą się nie zmieniamy.

Tak ciemnie ci się nam
wzrost, i ci się nam
do ci się nam
po ciemnie ci się nam.

Przejdźcie ci się nam
do ci się nam
dat nam ci się nam
i ci się nam

nienawistnie ci się nam
gdy ci się nam
kto ci się nam
i ci się nam

~~nie ci się nam~~
nie ci się nam
nie ci się nam
i ci się nam

nie ci się nam
Dziś ci się nam
mamy ci się nam
Kiedy ci się nam

salvo

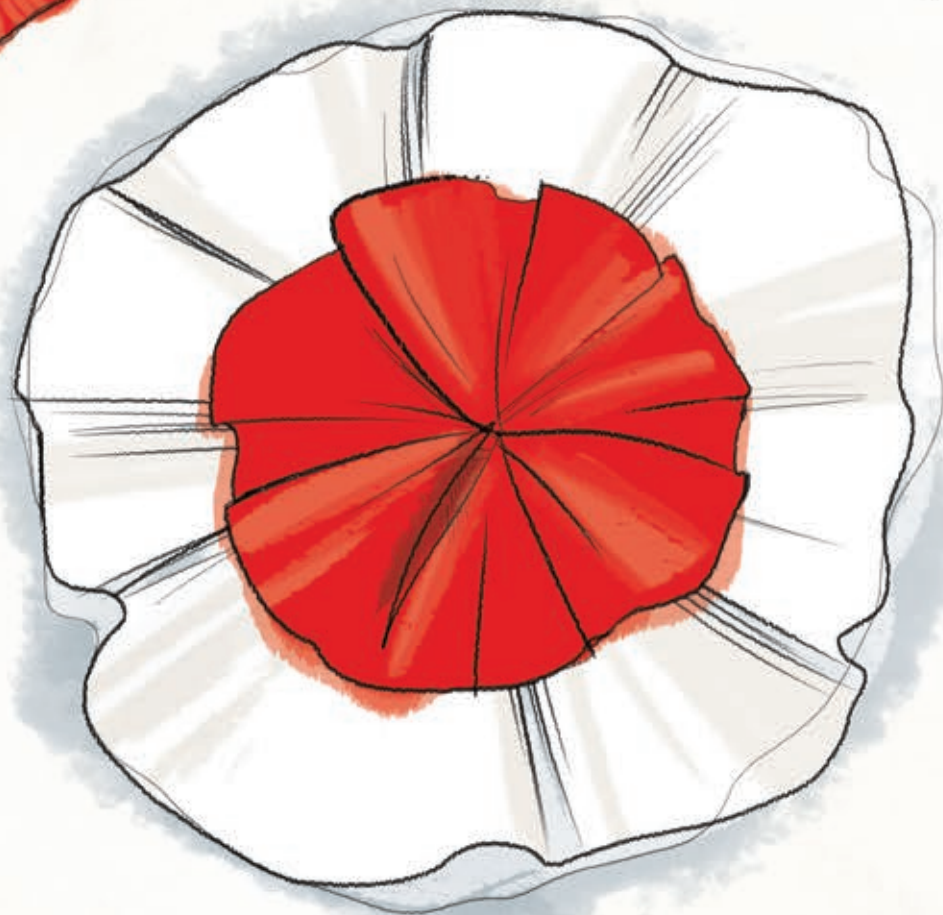
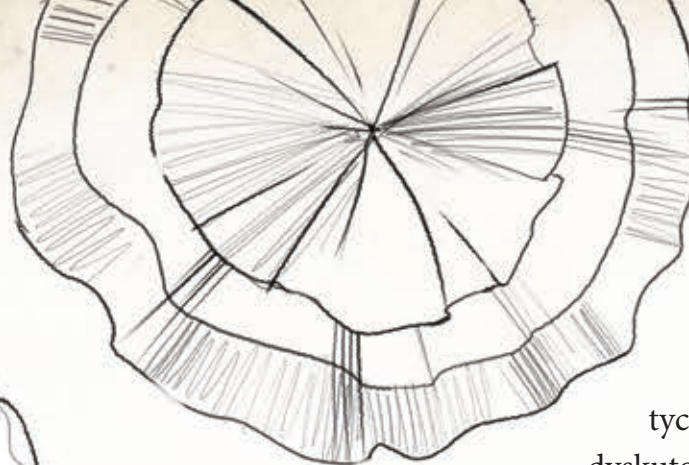
W roku 1795 nastąpił trzeci rozbiór naszego kraju, który utracił niepodległość na 123 lata. Polacy, podzieleni pomiędzy Rosję, Austrię i Prusy, starali się jednak odzyskać wolność. Wyrazem tych dążeń było utworzenie Legionów Polskich we Włoszech, które przyjęły za swoje barwy granat i karmazyn. Polscy legioniści przypinali do czapek trójkolorowe, francuskie kokardy. Również na chorągwiach wykorzystywali trzy kolory: **granat**, **biel** i **czewień karmazynową**. To właśnie we Włoszech napisano pieśń Legionów, która po odzyskaniu przez Polskę niepodległości stała się naszym hymnem państwowym.

Jeszcze Polska nie zginęła,
kiedy my żyjemy...

W roku 1807 francuski cesarz Napoleon Bonaparte utworzył z części ziem polskich Księstwo Warszawskie. Pod wpływem księcia Józefa Poniatowskiego, wodza armii, polscy żołnierze zaczęli znów nosić białe kokardy. Zaszła też ważna zmiana w barwie munduru. **Karmazyn** został zastąpiony przez **amarant**. To odcień czerwieni z domieszką fioletu. Barwa ta była modna we Francji i wkrótce przyjęła się w Polsce. Żołnierze nosili się stylowo, granatowo-amarantowo, z białą kokardą. W 1812 roku, gdy Polacy mieli nadzieję na odbudowę państwa, warszawianki pojawiały się na ulicach w granatowych sukniach, przepasane amarantowymi lub karmazynowymi szarfami, a mieszkańcy Warszawy zakładali na lewe ramię kokardy w kolorze **niebieskim** i **karmazynowym**. Nawet pomnik Jana III Sobieskiego w Łazienkach Królewskich został udekorowany w ten sposób.

W listopadzie 1830 roku wybuchło polskie powstanie przeciwko carskiej Rosji. Konserwatyści i zwolennicy monarchii nosili kokardy w kolorze białym. Obywatele, którzy opowiadali się za republiką i demokratycznymi ideałami równości, przypinali kokardy trójkolorowe. Polacy żywo dyskutowali, jakie barwy powinny być oficjalne. Ostatecznie osiągnęli kompromis. **7 lutego 1831 roku** posłowie i senatorowie uchwalili, że kokarda narodowa będzie w kolorach

białym i czerwonym.

Nawiązywali w ten sposób do polskiej tradycji i barw herbów Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Był to pierwszy w historii akt prawny, który określił barwy narodowe Polaków.

W IMIĘ BOGA
ZA NASZĄ I WASZĄ
WOLNOŚĆ

W czasie powstania listopadowego żołnierze polscy kierowali do Rosjan szczególne przesłanie. Na proporcu umieścili krzyż w kolorze czerwonym oraz napis

W IMIĘ BOGA ZA NASZĄ I WASZĄ WOLNOŚĆ.

Hasło to stało się z czasem symbolem braterstwa i walki narodów Europy z tyranami. Po upadku powstania tysiące Polaków zmuszonych było opuścić ojczyznę. Udawali się na emigrację do Francji. Szli przez państwa niemieckie, gdzie byli witani z wielką serdecznością jako bohaterowie. Na cześć polskich uchodźców Niemcy wywieszali biało-czerwone chorągwie.

W połowie XIX wieku miało miejsce w Europie szereg powstań. Narody walczyły o wolność i prawa obywatelskie. Nazywamy ten okres Wiosną Ludów. Polskie barwy były widoczne w Berlinie, Wiedniu oraz w Budzie – stolicy Węgier. Obywatele tego kraju podarowali wówczas Polakom sztandar amarantowo-biały z białym orłem i napisem

ZA WOLNOŚĆ NASZĄ I WASZĄ.

Symbolem powstania krakowskiego w 1846 roku przeciwko Austrii stała się amarantowa chorągiew z republikańskim orłem białym bez korony. Kolejną próbą odzyskania niepodległości było powstanie styczniowe, które rozpoczęło się w roku 1863. Powstańcy przypinali kokardy biało-czerwone, najczęściej z białym orłem na czerwonym tle i białą obwódką. Próbowali również utworzyć marynarkę wojenną, a na barwy bandery wybrali biel i amarant. Klęska powstania zgasiła w następnych latach nadzieje wielu Polaków na odzyskanie wolności.

z obrazu Artura Grottgera „Pozegnanie powstańca”

Od końca XIX wieku walkę o niepodległą Polskę prowadził demokratyczny ruch robotniczy. Jego przywódcą był **Józef Piłsudski**. Na demonstracjach widoczne były flagi biało-czerwone oraz czerwone, robotnicze. Symbolizowały one walkę, krew i solidarność robotników. Wzorem znów była Francja, gdzie w XIX wieku na barykadach Paryża powiewały flagi trójkolorowe i czerwone. W 1914 roku, na początku I wojny światowej, Kielce stały się bazą dla tworzących się Legionów Polskich. W ich szeregi wstąpiło tutaj blisko tysiąc ochotników. Większość legionistów była rzemieślnikami i robotnikami. Do wojska Piłsudskiego zgłosiła się także orkiestra kieleckich strażaków. Grany przez nich *Marsz Kielecki* robił na wszystkich duże wrażenie i stał się wkrótce melodią najbardziej znanej pieśni Legionów – *My, Pierwsza Brygada*. Żołnierze tej sławnej formacji walczyli pod sztandarem o barwie czerwonej z białym orłem bez korony i hasłem

WOLNY CZŁOWIEK W WOLNEJ POLSCE.

Kielecka siedziba sztabu komendanta Piłsudskiego znajdowała się w dawnym **Pałacu Biskupów Krakowskich**.

Po odzyskaniu niepodległości sale zajmowane przez komendanta zamieniono na Sanktuarium Józefa Piłsudskiego. Dziś każdy może odwiedzić to miejsce, ponieważ jest siedzibą Muzeum Narodowego.

Pierwszy raz od rozbiorów Polacy mogli zademonstrować publicznie biało-czerwone symbole 3 maja 1916 roku. Była to 125. rocznica uchwalenia Konstytucji 3 maja. Ulice, place, domy zostały ozdobione flagami, proporczykami i naklejkami w barwach biało-czerwonych.

Polska odzyskała **niepodległość** **11 listopada 1918 roku.**

Stała się demokratyczną republiką i po raz pierwszy wszyscy Polacy mieli równe prawa. 1 sierpnia 1919 roku posłowie uznali za barwy państwowe biel i czerwień, które były odtąd prezentowane w dwóch pasach – biały na górze i czerwony na dole. W roku 1921 władze przyjęły, że odcieniem czerwieni będzie **karmazyn**. Sześć lat później miała miejsce kolejna zmiana i oficjalnym odcieniem czerwieni stał się **cynober**. Jest to czerwień w odcieniu pomarańczowym. Barwy biało-czerwone były ważnym symbolem Polski, która odrodziła się po latach zaborów.

Odtąd również sportowcy mogli prezentować barwy państwowe, gdy stawiali do rywalizacji na olimpiadach. Latem 1939 roku biało-czerwony proporczyk towarzyszył polskim alpinistom na wysokości ponad 7 tysięcy metrów nad poziomem morza. Był to szczyt Nanda Devi East, zdobyty podczas pierwszej polskiej wyprawy w Himalaje – najwyższe góry świata.

Nanda Devi East
(7434 m n.p.m.)
1939 r.

W czasie II wojny światowej, od roku 1939 do 1945, barwy narodowe towarzyszyły żołnierzom polskim na wszystkich frontach. W Polsce, okupowanej przez hitlerowskie Niemcy, nie można ich było prezentować. Mimo to Polacy rozlepiali na murach papierowe chorągiewki biało-czerwone lub zarzucali wstążki w tych barwach na druty telegraficzne. Ich widok budził nadzieję i był symbolem oporu. 19 kwietnia 1943 roku powstańcy żydowscy rozpoczęli w Warszawie walkę z hitlerowcami pod flagą polską – biało-czerwoną i żydowską – biało-niebieską. Polscy żołnierze zatknęli biało-czerwoną flagę na szczycie Monte Cassino we Włoszech, który zdobyli po ciężkich walkach 18 maja 1944 roku. Kilka miesięcy później, 1 sierpnia, powstańcy warszawscy założyli biało-czerwone opaski, przystępując do walki w stolicy. W ostatnich dniach wojny, 2 maja 1945 roku, żołnierze polscy umieścili biało-czerwoną flagę na szczycie Kolumny Zwycięstwa w Berlinie.

Po zakończeniu wojny barwami narodowymi były nadal biel i czerwień w odcieniu cynobru. Zasada ta obowiązywała do roku 1980. Wówczas państwo przestało określać słownie odcień czerwieni. Jednym z najważniejszych współczesnych symboli Polaków stał się znak związku zawodowego robotników „Solidarność”. Napis ten w kolorze czerwonym umieszczony jest na białym tle. Jego częścią jest również polska flaga. Opracował go Jerzy Janiszewski, polski grafik, który w sierpniu 1980 roku wspierał robotników Stoczni Gdańskiej podczas ich walki o prawa pracownicze i obywatelskie. Oprócz robotników używali go wszyscy, dla których ważne były idee wolności, sprawiedliwości i wspólnoty. Znak ten jest dziś rozpoznawany na całym świecie.

Flaga biało-czerwona jest jednym z symboli państwowych. Ma też swoje święto, przypadające na **2 maja**. Historia barw jest niezwykle ciekawa, ale najważniejsze jest prawo każdego obywatela do ich godnego używania. Wyraża to szacunek do naszego kraju i jego historii, w której przez wieki biel i czerwień jednoczyły Polaków.

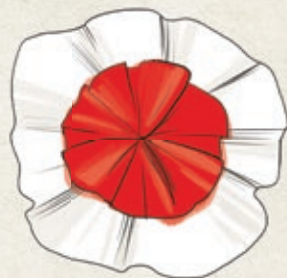

Amarant – odcień ciemnej czerwieni
wpadającej w fiolet

Purpura – barwa ciemnoczerwona w odcieniu
od żywej czerwieni do ciemnego fioletu

Karmazyn – odcień ciemnej czerwieni
z domieszką błękitu

Stanica – znak bojowy dawnych Słowian – w czasie
wojny umieszczany przed namiotem wodza

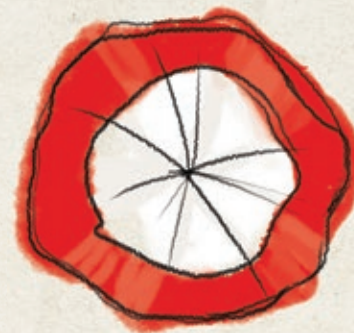

Cynober – odcień czerwieni wpadający w kolor
pomarańczowy

Ochra – sproszkowana ruda żelaza, z której
wytwarzano barwnik czerwony

Bandera – flaga podnoszona na statku, określająca
jego przynależność państwową

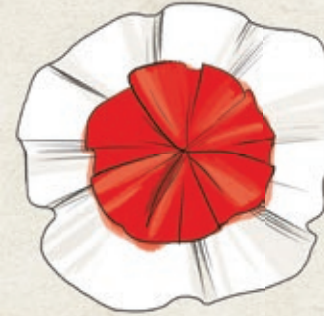
Tynktury – kolory używane przy malowaniu herbów,
głównie: czerwony, zielony, niebieski i czarny, a także dwa
metale – złoto i srebro, przedstawiane barwą żółtą i białą

Herb – znak państwa, króla, rodów szlacheckich, ziem lub miast, ustalony według określonych reguł, składa się z tarczy i umieszczonego na niej godła

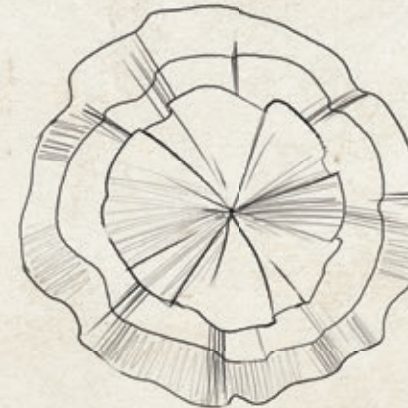
Demokracja – ustrój, w którym władzę sprawują obywatele poprzez swoich przedstawicieli w ramach rządów prawa

Konstytucja – najważniejszy zbiór praw i zasad w państwie

Konserwatyzm – ideologia, która szanuje dawne zwyczaje i jest niechętna zmianom

Idee republikańskie – zasady wolności i równości obywateli, którzy wspólnie tworzą republikę

Monarchia – państwo, którym dożywotnio rządzi król lub cesarz, niewybierany przez większość obywateli

Obywatel – członek społeczności państwa – jego prawa zapisane są w konstytucji

Republika – państwo, w którym obywatele wybierają władzę na określony czas

